

Djupt och brett om samernas historia före 1750

Lars Ivar Hansen & Bjørnar Olsen, *Samenes historie fram til 1750*, 2. utgave, 389 s., Cappelen Damm Akademisk, Oslo 2022.

S*amenes historie fram till 1750* är en imponerande bok. Under tidigare år har jag använt boken eklektiskt och instrumentellt för att bekräfta vissa uppgifter för egen forskning. Det var inte förrän nu som jag läste boken i sin helhet för första gången, i 2022 års nya upplaga. Orsaken till uppdateringen är att den andra delen av detta tvåbandsverk, *Samenes historie fra 1751 til 2010*, utkom 2021. Författarna berättar i förordet att de har kompletterat boken med ny forskning och med nya tolkningar som tillkommit sedan den första upplagan publicerades 2004.

Det som är slående med boken är den enorma sakkunnighet och väldigt breda användning av källmaterial och litteratur som författarna påvisar. Källmaterialet och forskningslitteraturen kommer från hela det samiska området och från flera discipliner, främst från arkeologi, lingvistik och historia. Båda dessa fenomen är otypiska för samiska studier, som geografiskt tenderar att vara avgränsade till enbart en av de fyra stater där samer bor och disciplinärt till rätt snäva historiska studier. Detta är en översikt som förutom just översiktligheten lyckas med ett imponerande djup i regionala detaljer och historisk komplexitet. Boken för samman olika forskningstraditioner i en fruktbar dialog med varandra (till exempel lingvistik, bosättningshistoria och arkeologi). Detta resulterar i en mycket nyanserad framställning av en historia som lätt polariseras i dagens mediala och politiska sammanhang.

I introduktionen gör författarna en kort exposé över samisk historioografi. I väldigt korta drag kan denna sammanfattas som att samisk historia gick från ett exotiskt specialintresse utanför etablerade akademiska ämnen (så kallad lappologi) till ett etnografiskt vetenskapsområde. Efter detta, från 1970-talet framåt, märks en nyfikenhet på samernas egen historia, delvis som en följd av internationella och nordiska politiska processer som framhävt minoriteters aktörskap och roll. Författarna poängterar att samisk historia borde förstås som en del av nordisk och europeisk

historia och inte som något exotiskt och specifikt. Här tolkar jag det som att författarna implicit går i debatt med en annan, rätt ny forskningssyn på samisk historia, vilken baserar sig på urfolksstudier och på tanken om samer som något nästan essentiellt separat från övriga Norden och Europa. Hansen och Olsen utvecklar dock aldrig denna debatt vidare. Möjligtvis har de valt att stanna i tiden vid bokens ursprungliga publiceringstidpunkt (2004), då urfolksstudier inte ännu utgjorde en så stark kontext för samiska studier. Det kan också vara ett aktivt val att låta den mer empiriska forskningslitteraturen tala för sig själv. Ett uttalat syfte med boken är att visa på de kopplingar samisk kultur historiskt haft till andra kulturer i Norden och Europa. Efter inledningen görs i bokens övriga kapitel en kronologisk genomgång av samernas förhistoria och historia. Undantaget är kapitel 6 där författarna diskuterar samisk religion och ”bekämpandet” av denna utifrån en tematisk struktur.

Kapitel 2 handlar om samernas ursprung och det presenterar på ett balanserat sätt de olika teorier som vunnit legitimitet under olika tidsperioder – en tidigmodern tanke om samerna som Nordens urfolk, följd av en nationalistisk vändning där samer ansågs vara östliga invandrare, det vill säga något som var främmande i Norden. Vår egen tid har kännetecknats av en långsam vändning tillbaka till tanken om samer som urfolk. Samtidigt har den vetenskapliga förståelsen för folk och befolkningar börjat betona etnicitet och minoriteter som processuella fenomen snarare än som statiska enheter.

Kapitel 3 beskriver samernas etniska konsolidering och kulturella differentiering i termer jag läser som inspirerade av Barth-skolans tankar om etniska gränser som sammanfaller med till exempel olika näringar. Författarna gör även här ett imponerande jobb: utifrån en mycket bred litteratur målar de upp en bild av ett Fennoskandia som alltmer påverkades av jordbrukskulturen. I och med jordbrukskulturen uppstod förutom de syd- och centralskandinaviska germanska samhällena även den jordbrukande befolkning som sedermera blev vad vi i dag kallar finnar. Samer, som tidigare talade samma urspråk som finnarna, fortsatte i stora drag med fångstnäringen och den nomadiska livsstilen. Hansen och Olsen visar att det dock finns viktiga nyanser i sammanhanget (som jag inte har utrymme att gå in på här). Språkhistoriska teorier tyder på att samer spridde sig från södra Finland och Karelen norrut under första tusentalet av vår tideräkning. Den befolkning som dessa inflyttare mötte talade antagligen ett paleoeuropeiskt språk. Den samisk-finska lingvisten Ante Aikio påpekar att den äldre paleoeuropeiska befolkningen är samernas ”genetiska och kulturella” förfäder, även om det äldre språket har försvunnit – men lämnat kvar vissa ord i samiskan. Den här tidsperioden kännetecknades med andra ord av en etnisk och kulturell konsolidering av den

samiska kulturen, samtidigt som den samiska pälshandeln blev en mycket viktig del av den baltisk-atlantiska handelssfären. Pälsverkshandel bedrevs till exempel med både Novgorod (Östersjön och det ryska flodsystemet) och Norge (Atlanten).

Kapitel 4 handlar om det statliga övertagandet av de samiska områdena mellan cirka 1200 och 1550. De skandinaviska staterna diskuteras ingående, men också Novgorod som förstärkte sin intressesfär i Karelen och dagens Finland. Även här diskuteras processerna av kolonisering och statlig ekonomisk politik på ett nyanserat sätt. Debatten om varför tamrenskötseln blev en typisk samisk näring under medeltiden betraktas ur flera olika perspektiv. Diskussionen om den gamla siida-strukturen (samisk ”by” och system för social organisering) i Nord-Norge och i Petsamo är också värda att nämnas.

Kapitel 5 handlar om perioden 1550–1750, alltså den epok som i dagens forskning allmänt betecknas som kolonialismens begynnelse i de samiska områdena. Hansen och Olsen verkar inte vara särskilt intresserade av att diskutera begreppet kolonialism. Däremot använder de begreppet kolonisering, en mer neutral term som framför allt beskriver jordbruksnäringens expansion norrut. Om detta kan anses vara ett aktivt ställningstagande eller en följd av deras något ”traditionalistiska” teoretiska grepp är omöjligt att avgöra. Författarna spjälkar upp den statliga expansionen norrut och den allt intensivare och mer institutionaliserade statliga närvaron i Sápmi i tre delar: kolonisering (jordbruk och ekonomi), integrering av sameområdet i statliga ekonomier och mission/kristnande. Handel får ett särskilt stort utrymme i kapitlet, med en detaljerad beskrivning av den process genom vilken den allt starkare statliga kontrollen försvagade samernas aktiva ställning som de som sammanlänkade Atlanten med Östersjöområdet. Samtidigt visar till exempel marknaderna ändå på en fortsatt viktig samisk aktivitet inom handeln. Den rättshistoriska situationen diskuteras också. Den svensk-finska diskussionen om ”lapps katteland” och om samernas initialt starka, men sakta försvagade ställning som skattebetalare och legitima brukare av sina marker kompletteras med den rätt annorlunda situationen i Norge. I Norge hade framför allt kustsamerna en ganska fri position i relation till både kronan och de stora jordägarna. Situationen ändrades dock ur samernas perspektiv till det negativa mot slutet av 1600-talet.

Kapitel 6 är bokens enda tematiska kapitel. Det handlar om samisk religion och ”bekämpandet av den”. Valet att inte integrera religionen i de övriga, kronologiska kapitlen är en aning märkligt, men i och med att den får sitt eget utrymme framträder ändå en bild av en aktiv samiskhet som inte enbart handlar om att vara objekt för mission och förtryck. I kapitlet är diskussionen om den samiska religionens förhållande till den gamla

finska och även till den skandinaviska religiösa sfären särskilt intressant. Kapitlet visar på viktiga likheter mellan de religiösa uppfattningarna. Ett exempel på dessa är den för alla de tre religiösa uppfattningarna gemensamma uppdelningen i tre världar: den övre världen (gudarnas värld), den mellersta världen (människans värld) och den nedre världen (de hädangångnas och andarnas värld).

I *Samenes historie fram til 1750* för författarna en genomgående noggrann och grundlig argumentering som förankras i en imponerande mängd källor och litteratur från hela det samiska området (Norge, Sverige, Finland, Ryssland). Eventuellt skulle den enorma mängden kunskap som paketerats på dessa 389 sidor kunna ses som lite av en nackdel för läsoplevelsen. För den som vill ha en översikt över samernas historia kan det akademiska och grundliga sättet att argumentera kännas något tungrott. Samtidigt är det kanske småaktigt att påpeka detta som en brist, när bokens genre tydligt är en vetenskaplig översikt snarare än en populärvetenskaplig framställning. Som sådan utgör boken både relevant och mycket informativ läsning.

Otso Kortekangas